

VERSLAG

Vergadering:	698e (473e openbare)
Datum en tijd:	22 januari 2016, 10.15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	Bergwerff, Berk, De Boer, Ten Dam, Van Dijk, Eckhardt, Gunning-Schepers, Hartveld, Heerts, Van Hoek, Van Holstein, Klosse, Kuin, Van der Lecq, Limmen, Maat, Maessen, Passchier, Patijn, Van Praag, Siertsema, Stevens, Van Straalen, Tasma, Van de Veen, Verhagen, Verhulp, Ter Weel, Weurding, Wesselo, Van Wijngaarden
Voorzitter:	Hamer
Genodigden agendapunt 5:	Bartelse (algemeen secretaris Raad voor Cultuur), Schweppe (zanger-zzp'er)
Secretariaat:	Timmerhuis Dirven (notulist), Van Zaal (secretaresse)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering.

2. Ingekomen stukken en mededelingen (overzicht mededelingen, ontvangen en verzonden publicaties R/2773)

De voorzitter heet de leden en genodigden welkom. Een bijzonder woord van welkom voor mevrouw Ten Dam, die als nieuw kroonlid voor het eerst deelneemt aan een raadsvergadering.

Het voorliggende overzicht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer *Heerts* merkt op dat hij, zoals bekend, de raad over enkele maanden zal verlaten, omdat hij in de zomer bij de FNV stopt en zijn taken vanaf 1 mei zal overdragen aan een ongetwijfeld waardige opvolger.

De *voorzitter* wijst erop dat in een later stadium uitgebreid zal worden stilgestaan bij het vertrek van de heer Heerts als vicevoorzitter van de SER.

Verder geeft het voorliggende overzicht geen aanleiding tot vragen of opmerkingen.

3. Verslag van de 697^e (472^e openbare) vergadering d.d. 20 november 2015 (R/2774)

Het verslag wordt ongewijzigd vastgesteld.

Naar aanleiding van het verslag memoreert de heer *Verhagen* dat de heer Heerts in de vorige vergadering heeft aangegeven dat zijn handtekening onder het Energieakkoord staat en Bouwend Nederland heeft opgeroepen om de kansen te benutten. Spreker roept de heer Heerts op ook 'activistisch' te worden met energiebesparing. De heer Heerts blijkt namelijk een label-D woning te hebben. Aannemers en installateurs zijn graag bereid hem nul op de meter te laten krijgen.

4. Actualiteiten

Geen.

5. Advies 'Gelijk goed van start. Visie op het toekomstige stelsel van voorzieningen voor jonge kinderen' (R/2775)

De *voorzitter* stelt het voorliggende ontwerpadvies aan de orde, dat onder haar voorzitterschap door de ad hoc werkgroep Kindvoorzieningen is voorbereid en onderdeel uitmaakt van de bredere adviesaanvraag over werken en leven in de toekomst.

Introductiefilm:

In een korte introductiefilm (zie hiervoor: <http://www.ser.nl/nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2016/gelijk-goed-van-start.aspx>) wordt een kijkje gegeven in activiteiten taalontwikkeling in combinatie met bewegen met peuters in het kader van zgn. plus-opvang van kinderopvang Vreewijk, nabij het Feijenoordstadion. Lex Staal, directeur Brancheorganisatie Kinderopvang, en Gjalte Jellesma, voorzitter BOiNK (Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang & Peuterspeelzalen), betuigen hierin hun steun aan het SER-advies. De heer Staal stelt dat de SER in zijn advies terecht constateert dat kinderopvang ouders in de gelegenheid stelt te gaan of blijven werken, maar ook goed is voor de ontwikkeling van kinderen. Hij onderschrijft de oproep van de SER om 'jojo-beleid', perioden van grote investeringen en van grote bezuinigingen, te voorkomen. Verder wordt in het advies aangetoond dat kinderopvang achterstanden bij jonge kinderen kan tegengaan. De heer Jellesma noemt het advies een grote stap voorwaarts, omdat iedere peuter een aanbod krijgt van 16 uren kinderopvang, ongeacht of ouders wel of niet werken, waarmee het belang van ontwikkeling in deze belangrijke fase van het kind wordt erkend.

Inleiding mevrouw Hamer:

Mevrouw Hamer houdt een korte inleiding, die wordt ondersteund door een PowerPointpresentatie.

In het adviestraject is bekeken hoe de positie van kinderen van 0-4 jaar via kinderopvang kan worden verbeterd. In het bijzonder gaat het om kinderen van 2-4 jaar omdat in die fase hun ontwikkeling en het risico op het ontstaan van achterstanden het grootst is. Al bekend was dat kinderopvang een belangrijk instrument voor de arbeidsmarkt is. Specifiek is de SER gevraagd of kinderopvang ook effecten heeft op de ontwikkeling van kinderen. Uit een analyse van nationaal en internationaal onderzoek en uit gesprekken met deskundigen uit Nederland en het buitenland blijkt dat die effecten er zeker zijn. Nog steeds bepaalt de wijk waar een kind wordt geboren *grosso modo* waar het later terecht komt. Ook uit een recent SER-rapport naar de positie van migrantenjongeren in het onderwijs kwam dit naar voren. Zoals de titel van het ontwerpadvies al suggereert, kan een goede start op jonge leeftijd veel tijd en energie besparen op latere momenten in het onderwijs. Kinderopvang kan bijdragen aan het verminderen van achterstanden en het bevorderen van gelijke kansen.

Het ontwerpadvies heeft drie lijnen: een 'stip op de horizon' voor de langere termijn, een duidelijke en concrete agenda voor de middellange termijn, dat wil zeggen het moment waarop het volgende Regeerakkoord wordt opgesteld, en ten slotte de korte termijn, de maatregelen die op weg naar de volgende regeerperiode noodzakelijk en gewenst zijn.

In het ontwerpadvies wordt een intensivering van de aanpak van achterstanden bepleit van 10 uur voor- en vroegschoolse educatie (VVE) naar 16 uur per week ofwel vier dagdelen. Uit onderzoek blijkt dat minimaal 16 uur nodig is voor de effectiviteit. Het Nederlandse stelsel is redelijk versnipperd. Zo zijn er peuterspeelzalen voor kinderen van 2 jaar, kinderopvang als arbeidsmarktinstrument voor kinderen van 0-4 jaar en VVE dat vaak als een voorschool aan basisscholen is gekoppeld. Kinderen uit eenzelfde buurt krijgen in verschillende voorzieningen opvang. Omdat kinderopvang voor de ontwikkeling van alle kinderen relevant is, beveelt de SER een integraal aanbod

te bieden voor alle kinderen van 2 tot 4 jaar van 16 uur per week, zodat kinderen elkaar kunnen ontmoeten, met elkaar kunnen spelen en van elkaar kunnen leren. De kwaliteit van het aanbod moet goed zijn en vergt professionele inzet van medewerkers op mbo- en hbo-niveau.

Voor dat integrale aanbod is een betere samenwerking nodig, niet alleen binnen de voorzieningen voor het jonge kind maar ook met het basisonderwijs, gericht op een doorlopende ontwikkelingslijn. Op deze wijze kan de overgang naar het basisonderwijs op een natuurlijke manier verlopen.

Daarnaast is een vereenvoudiging van de financieringstromen nodig, een verbetering van de kwaliteit en toegankelijkheid en een stabiel en bestendig stelsel (het tegengaan van het eerder geduide jojo-beleid).

De kosten zijn nu in beginsel verdeeld naar eenderde voor de ouders, eenderde voor werkgevers en eenderde voor de overheid. In de praktijk betalen ouders en werkgevers overigens meer. Wenselijk is dat de overheid zijn eenderde deel voor haar rekening neemt.

De verdeling van de kosten moet op de langere termijn verder worden doordacht. Nu de ontwikkelingskansen van kinderen zo sterk worden beïnvloed door de vroegschoolse periode moet in het kader van de verdere agenda de vraag worden beantwoord of de financiering van het stelsel niet meer in het publieke domein thuishoort.

Ook op de korte termijn is een actieve opstelling nodig. Er hoeft niet te worden gewacht tot de volgende kabinetsperiode. Zo zullen in de komende periode experimenten plaatsvinden op het gebied van het initiatief van de Kindcentra 2020, waarbij de samenwerking tussen kindvoorzieningen onderling en met de scholen van onderop wordt bevorderd. In het ontwerpadvies wordt aanbevolen de komende tijd te benutten om die experimenten kans te geven en de resultaten goed te monitoren. Daarnaast heeft het kabinet al een aantal maatregelen genomen in bijvoorbeeld het kader van de harmonisatie van peuterspeelzalen en kinderopvang. Ook die beleidsmaatregelen moeten goed worden gemonitord.

Gesprek met mevrouw Passchier (namens de werknemers), de heer Van Straalen (namens de werkgevers) en mevrouw Gunning (namens de kroonleden):

Betrokkenen nemen samen met de voorzitter plaats achter het sprekersgestoelte.

De eerste vraag die de voorzitter hen voorlegt, is wat hen in het bijzonder is opgevallen in het advies.

De heer *Van Straalen* geeft aan dat dit thema dichtbij hem staat. Hij gaat er vanuit dat dit voor alle leden geldt. Hij heeft een aantal jaren, naast zijn ondernemerschap, de verantwoordelijkheid gehad in het primair onderwijs. Hij heeft in de praktijk de enorme hindernis gezien, die kinderen ervaren bij hun stap naar het primair onderwijs, wanneer ze wel of juist niet hebben deelgenomen aan een voorschoolse voorziening en wanneer ze wel of juist geen achterstanden hebben. Bij de overgang naar het primair onderwijs blijken kinderen met achterstanden inderdaad 'kansarm' te zijn, in die zin dat zij weinig mogelijkheden meer hebben om grote stappen in hun ontwikkeling te maken. Het tegengaan van dergelijke achterstanden is dan ook van groot belang. Daarom is hij blij met het ontwerpadvies, ook voor de langere termijn, waarin de kracht van het advies ligt.

Mevrouw *Passchier*, die actief heeft deelgenomen aan de voorbereiding van het ontwerpadvies door de werkgroep, zou eveneens willen beginnen met een persoonlijke noot. Zij is moeder geworden in een tijd dat je een slechte moeder was als je je kind naar de kinderopvang bracht. Toen het onderwerp werd geagendeerd in de FNV en breder in de vakbeweging was het 'een vrouwending'. Langzaam maar zeker is dit gekanteld. Het is mooi dat een instituut als de SER op zijn wijze het onderwerp

voorzieningen voor jonge kinderen aan de orde stelt. Met name waar de SER niet alleen aandacht aan de arbeidsmarktfunctie schenkt — kinderopvang zou dan alleen de functie van een 'bewaarschool' hebben — maar ook stevig de bijdrage van kinderopvang aan de ontwikkeling van kinderen neerzet. Het is goed voor kinderen om in een bredere voorziening vroeg met andere kinderen te leren spelen en allerlei vaardigheden te leren. Daarin ligt volgens spreekster de winst van dit ontwerpadvies. Zij bedankt de werknemersleden in de werkgroep en het secretariaat daarbij voor hun brede benadering, ook als het gaat om de internationale dimensie. Die brede benadering heeft ook bijgedragen aan de meerwaarde van dit adviestraject.

Mevrouw *Gunning* licht desgevraagd toe dat haar uit het traject in vervolg op de zedenzaak in een kinderopvangvoorziening te Amsterdam twee belangrijke zaken zijn bijgebleven, die ook weer terugkomen in het voorliggende ontwerpadvies. In de eerste plaats hoe ongelooflijk belangrijk de eerste vier jaar zijn voor de neurologische en motorische ontwikkeling van kinderen. Wanneer je de kans verloren laat gaan dat kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen, doe je jezelf, de samenleving, tekort. Daarom is het goed dat het ontwikkelaspect, dat niet de dagelijkse kost van de SER is, zo nadrukkelijk is meegenomen in het ontwerpadvies. Het ontwikkelaspect is een belangrijke bouwsteen voor de toekomst. In de tweede plaats is vastgesteld dat kinderopvang eigenlijk alleen toegevoegde waarde heeft, wanneer de kwaliteit ervan goed is. In het ontwerpadvies worden veel mogelijkheden voor het verbeteren van de kwaliteit aangedragen. Dat geeft de SER ook een verantwoordelijkheid om te zorgen dat de ruimte en financiële bijdragen worden benut om goede kinderopvang neer te zetten. Het ontwerpadvies biedt daarvoor een hele goede basis.

Digitale peiling opvattingen leden raad, eerste vraag:

Met gebruikmaking van het programma Go Vote reageren de raadsleden via hun smartphone of tablet op een eerste vraag: *Wat zijn aandachtspunten om de doelgerichte aanpak van achterstanden een groter succes te maken?* De peiling heeft het volgende resultaat:

- Verbeteren van bereik: 48 procent.
- Intensiveren van programma's: 4 procent.
- Continue professionalisering: 41 procent.
- Anders: 7 procent.

De resultaten worden met mevrouw *Gunning*, mevrouw *Passchier* en de heer *Van Straalen* besproken:

De heer *Van Straalen* vindt het opvallend dat geen score is gegeven aan intensivering van programma's. Misschien wordt dit veroorzaakt door het feit dat alle leden dit als bijna vanzelfsprekend vinden. Deze is randvoorwaarde voor de andere twee genoemde specifieke thema's. Ook uit internationale literatuur blijkt dat intensivering van programma's nodig is.

Op de middellange en lange termijn zullen niet alleen de programma's binnen de kinderopvang moeten worden geïntensiveerd, er zal ook een combinatie moeten worden gemaakt met bijvoorbeeld jeugdzorg.

In zijn eerste bijdrage is hij al ingegaan op zijn ervaring met kansarme kinderen in het primair onderwijs dat deze, helaas, overwegend kansarm blijven. Dit kan worden voorkomen door het verbeteren van het bereik van kinderopvang.

Ook de continue professionalisering spreekt voor zich. Zoals mevrouw *Gunning* al aangaf, moet de kwaliteit van kinderopvang goed zijn, wil deze een hoger rendement hebben.

Mevrouw *Gunning* vermoedt dat het kopje Intensiveren van programma's te weinig zegt. Spreekster sluit zich bij de heer *Van Straalen* aan dat dit echter wel noodzakelijk

is. Uit literatuur blijkt dat kindvoorzieningen aantoonbaar te weinig effect hebben, wanneer het aantal uren onvoldoende is en de inbedding in een totaalprogramma afwezig is. Als je er geld insteekt, moet je het goed doen. Dit betekent dat ingezet moet worden op alle drie genoemde specifieke thema's.

Zij vindt het moeilijk te verkroppen dat een groep kinderen, die goede kinderopvang het hardst nodig heeft, niet wordt bereikt. Het verbeteren van het bereik zal voor de samenleving als geheel een enorm effect hebben.

Mevrouw *Passchier* bevestigt dat de intensivering van programma's en continue professionalisering met elkaar zijn verbonden. Kinderen moeten niet alleen spelen, maar meer aanbod en begeleiding krijgen.

In haar achterban wordt gediscussieerd over wat dit betekent. Er moet voor worden gewaakt dat iedere medewerker een hbo-diploma zou moeten hebben en dat het dan allemaal wel goed komt. Door de bezuinigingen (het 'jobbeleid') is weinig aandacht besteed aan verhoging van de kwaliteit van medewerkers door bijvoorbeeld bijscholing. Juist dat is echter wel noodzakelijk voor een breed aanbod van voldoende kwaliteit.

Het verbeteren van het bereik scoort het hoogst. Voor de vakbeweging is dit een essentieel punt. Zoals gezegd, is het belangrijk dat alle kinderen met elkaar spelen en leren, zoals dat nu in de groepen 1 en 2 van de basisschool gebeurt. Wanneer zoveel mogelijk kinderen vanuit een verschillende achtergrond in één klas/groep zitten, leren kinderen met elkaar om te gaan. De diversiteit is voor alle kinderen goed. Hiermee kan echter ook stigmatisering van 'achterstandskinderen' of 'achterstandsouders' worden voorkomen. 'Aan de voorkant' is er een aanbod naar alle kinderen. Het intensiveren van programma's voor een deel van de kinderen vindt 'vanuit de achterkant' plaats met verschillende bronnen en programma's.

Digitale peiling opvattingen leden raad, tweede (open) vraag: Wat is het belangrijkste pluspunt van gezamenlijke opvang voor alle kinderen?

De *voorzitter* constateert dat hiermee tegelijkertijd de vraag aan de orde is wat de raadsleden het belangrijkste nadeel van de huidige versnippering vinden.

Vaak worden genoemd: van elkaar leren, begrip voor elkaar, onderlinge uitwisseling en in het verlengde daarvan: het voorkomen segregatie/tweedeling, investeren in sociale samenhang. Daarnaast worden onder meer genoemd: goede voorbereiding op (basis)onderwijs, je bent goede ouders om je kind dit te gunnen, ouders hebben in de kinderopvang contact met elkaar en kunnen van elkaar leren.

De resultaten worden weer met mevrouw Gunning, mevrouw *Passchier* en de heer Van Straalen besproken:

Desgevraagd bevestigt mevrouw *Passchier* dat de genoemde argumenten ook in de werkgroep naar voren zijn gekomen. Het ware wenselijk dat het kabinet 'stiekum meekijkt'. Hopelijk steunt de Tweede Kamer het advies van de SER en dringt de Kamer bij het kabinet aan op meer financiële ruimte.

De werkgroep heeft er voor gekozen om het bepleite integrale aanbod voor alle kinderen te laten gelden, dus ook kinderen van wie één of beide ouders, om welke reden dan ook, niet werken. Daar horen ook de kinderen van ouders bij, die soms werken en soms niet, een patroon dat in het flexibele werken steeds vaker te zien is. Hoewel de vakbeweging daarmee niet blij is, moet met die werkelijkheid ook in de kinderopvang rekening worden gehouden, zodat kinderen continue kinderopvang hebben en geen 'gejojo' met hen plaatsvindt. Dit is een belangrijke keuze, omdat daarmee de invalshoek wordt verlaten dat kinderopvang alleen een arbeidsmarktinstrument is.

In reactie op een signaal in een radio-uitzending dat het vreemd is dat ook werkgevers dit advies steunen terwijl de kosten voor werkgevers al zo hoog zijn, bevestigt de heer *Van Straalen* dat kosten inderdaad een issue zijn. Op dit moment betalen werkgevers samen met ouders meer dan de overheid, terwijl afgesproken is dat iedere partij een

derde zou bijdragen. De voorzitter heeft in haar inleiding aangegeven dat de overheid in ieder geval haar eenderde deel zou moeten bijdragen en dat ook een discussie over de kostenverdeling op langere termijn zal moeten worden gevoerd. Zijn de gewenste kindvoorzieningen inderdaad een gedeelde verantwoordelijkheid van werkgevers of is dit een verantwoordelijkheid van de samenleving als geheel, die een stevige bijdrage van de overheid impliceert. Spreker denkt dat dit laatste het geval is. Op dit punt zal nog een discussie met de overheid moeten worden aangegaan.

Met de voorstellen in het unanieme advies kan een enorme stap voorwaarts worden gedaan, zeker wanneer de politiek het advies overneemt. Het probleem van de bekostiging zullen betrokkenen met elkaar moeten oplossen.

De *voorzitter* heeft ervaren dat unanimiteit op verschillende manieren tot stand komt. Hoewel al veel bekend was, is de werkgroep zorgvuldig nagegaan wat onderzoek ons leert. Hoe heeft de heer Ter Weel, eveneens lid van de werkgroep, dit ervaren?

De heer *Ter Weel* meent dat sprake is van een evenwichtig advies, in die zin dat al het onderzoek is bekeken, uit binnen/ en buitenland. De investeringsimpuls, die nodig blijkt te zijn, is ongeveer 250 miljoen euro. Waar de kosten helder zijn, zijn de baten nog niet helder. Bij implementatie van de voorstellen zal daarom op een bepaald moment moeten worden geëvalueerd of de baten de kosten waard zijn geweest. Dit zou mogen worden verwacht, omdat ervaringen in het buitenland leren dat de kosten-batenverhouding gemiddeld 1:5 is.

Een belangrijke kanttekening is dat er weliswaar een aanbod aan alle kinderen wordt voorgesteld, maar dat nog niet bekend is of (nagenoeg) alle ouders daarvan gebruik zullen maken. Vermeden moet worden dat juist de ouders met kinderen die het aanbod het meest nodig hebben, er geen gebruik van maken. Dit moet een stimulans zijn om juist deze ouders beter te bereiken. Verder wordt voorgesteld om dit goed te monitoren.

Mevrouw *Passchier* merkt op dat in haar achterban in dit verband is bepleit deelname aan de kindvoorziening verplicht te maken, zoals dit ook voor onder meer het primair onderwijs het geval is. Die discussie is ook in de werkgroep gevoerd en daarover bleken de opvattingen uiteen te lopen. Daarbij heeft spreekster opgemerkt dat velen zich niet realiseren dat de leerplicht voor het basisonderwijs bij 5 jaar begint omdat (nagenoeg) alle kinderen vanaf hun 4^e jaar aan het basisonderwijs deelnemen. Wanneer sprake is van een breed, toegankelijk, voor ouders niet te duur aanbod, zullen veel ouders ervoor kiezen hun kinderen aan dat aanbod deel te laten nemen omdat veel burens met kinderen dit ook zullen doen. Inderdaad moet dit goed worden gemonitord. Wanneer de deelname nog onvoldoende zou zijn, zijn extra stimulerende maatregelen nodig, zeker als het de kinderen met een achterstandspositie betreft, liefst tegelijk met alle andere kinderen.

De *voorzitter* wijst erop dat in het ontwerpadvies is betoogd dat een minder vrijblijvende stimulans noodzakelijk kan zijn, wanneer de kinderen die de kindvoorziening het hardst nodig hebben daaraan onvoldoende meedoen.

Zoals gezegd, ligt in het ontwerpadvies een accent op de voorzieningen voor kinderen van 2-4 jaar. Zij verzoekt mevrouw Gunning toe te lichten wat nodig is voor kinderen van 0-2 jaar.

Mevrouw *Gunning* geeft aan dat dit voor haar een belangrijk punt in de discussies in de werkgroep was. De belangrijkste conclusie uit het wetenschappelijk onderzoek is dat er sprake dient te zijn van een doorgaande leer- en ontwikkelingslijn van in ieder geval 0-12 jaar, misschien zelfs tot 18 jaar. Hoe belangrijk ook de voorstellen voor een doorgaande ontwikkelingslijn voor kinderen van 2-4 jaar is, het mag daarbij niet stoppen. Ook aan kinderen van 0-2 zal aandacht moeten worden geschonken, zeker

omdat Nederland niet goed scoort op deze groep vergeleken met het buitenland. Gelukkig buigt de Commissie Werken en Leven in de toekomst zich hierover. In het vervolg op het voorliggende advies zal moeten worden gekeken naar de aansluiting tussen de kinderopvang en de basisschool. Ook dit probleem zal niet in één keer kunnen worden opgelost.

Een doorgaande leer- en ontwikkelingslijn zonder schotten en overstappen is voor de ontwikkeling van het kind het belangrijkste. Dit dwingt de SER na te denken over het voortraject en over de aansluiting met de basisschool.

Digitale peiling opvattingen leden raad, derde (open) vraag: Wat zijn de uitdagingen voor samenwerking tussen de kindcentra en de basisscholen voor een sluitend arrangement?

Vaker genoemd worden: ontschotten/schotten in wet- en regelgeving slechten, financieringsbronnen bij elkaar brengen, bureaucratie verminderen, één organisatie, één curriculum, lesprogramma's/leerlijnen op elkaar afstemmen, integrale onderwijsvisie met soepele doorstroming. Maar ook is het erkennen en waarderen van elkaars professionaliteit genoemd. Verder worden onder meer genoemd: gebouwen/huisvesting, brede school met één cao, verlaging toetredingsleeftijd basisonderwijs, cultuurverschillen overbruggen, individueel plan, flexibele uren en aansluiting met buitenschoolse activiteiten.

De resultaten worden weer met mevrouw Gunning, mevrouw Passchier en de heer Van Straalen besproken. De *voorzitter* verzoekt hen ook in te gaan op het idee van een lagere basisschoolleeftijd, een aspect dat overigens ook in de werkgroep is besproken.

De heer *Van Straalen* begrijpt de achtergrond van dat idee, maar gerealiseerd moet worden dat de aanpak en kwaliteit van kinderopvang, peuterspeelzaalwerk en voorschoolse opvang fundamenteel verschilt van die van het primair onderwijs. De oplossing ligt niet zozeer in het vervroegen van het meer cognitieve leren maar veeleer in het inzetten op vroegsignalering en in het aanpakken van achterstanden.

De samenwerking tussen professionals is volgens spreker inderdaad belangrijk. Een docent in het primair onderwijs zal niet zo goed uit de voeten kunnen in een peuterspeelzaal. Het omgekeerde is eveneens het geval. Een doorgaande pedagogische leerlijn vergt dat professionals elkaar moeten erkennen maar ook moeten versterken. Gezien de fragmentatie in het stelsel ligt hier een uitdaging. Hoewel er ook mooie initiatieven zijn die hier richting aan willen geven, kan dit in de volle breedte nog niet worden herkend.

Huisvesting is volgens spreker een interessante uitdaging. Zeker als het gaat om de energiezuinigheid van schoolgebouwen in met name het primair onderwijs ligt er een enorme opgave. Wanneer de politiek de voorstellen uit het advies ruimhartig omarmt, zou ook een plan moeten worden gemaakt voor de gevolgen voor de huisvesting.

Mevrouw *Passchier* vindt een sluitend arrangement belangrijk voor kinderen maar ook voor hun ouders. Een werkende ouder moet zijn/haar kind van school naar een sportvereniging, muzieklés, zwemles, verjaardagen brengen. Dit onderwerp is benoemd in het eerdere SER-advies *Tijden van de samenleving* en zou ook weer aan de orde moeten komen in het adviestraject Werken en leven in de toekomst.

Kinderopvang en primair onderwijs kunnen van elkaar leren. In het ontwerpadvies wordt niet bepleit dat kinderen vanaf 2 jaar zouden moeten leren rekenen. Het gaat om spelend leren en ook om sociale leerdoelen. Ook voor kinderen boven 4 jaar is dit belangrijk. Wanneer professionals dicht bij elkaar in één kindcentra zijn kunnen docenten leren van de medewerkers in de kinderopvang. Ook geeft het betere carrièrekansen aan medewerkers in de kinderopvang. Omgekeerd zou een docent na een aantal jaren ook eens met bijvoorbeeld 3-jarigen moeten kunnen werken. Dit wordt dan ontschotting genoemd. Hier ligt wel een uitdaging, maar het kan ook leuk zijn om hieraan met elkaar te werken.

Mevrouw *Gunning* constateert dat in de digitale peilingen veel uitdagingen naar voren zijn gebracht, die ook in de werkgroep zijn besproken. Het grootste risico volgens spreekster is dat we niet beginnen. Veel uitdagingen kosten tijd en investeringen. Een aantal uitdagingen vergt aanpassingen in de juridische basis, een doorlopende inhoudelijke leerlijn moet nog worden ontwikkeld. Terwijl er een aantal gemakkelijke kwesties zijn om in ieder geval te zorgen dat voor de kinderen de overgangen niet al te groot zijn. Daarmee zou kunnen worden geëxperimenteerd. Een aantal experimenten loopt al. Laten we hen de kans geven om te laten zien wat wel en niet werkt en laten we niet wachten totdat stelselwijzigingen gereed zijn.

Hieraan voegt mevrouw *Passchier* het aandachtspunt toe om vooral de expertise van docenten en medewerkers van het primair onderwijs en de kinderopvang te betrekken bij dit soort ontwikkelingen.

De *voorzitter* vindt de inbreng van mevrouw *Gunning* en de toevoeging van mevrouw *Passchier* een mooie afsluiting van het inhoudelijke gesprek. Om het advies te laten landen leeft het idee om een grote bijeenkomst met vertegenwoordigers uit het veld te organiseren.

Verdere opmerkingen:

De heer *Verhagen* wijst erop dat wanneer ouders/verzorgers moeten worden verleid om hun kind(eren) naar de kinderopvang te sturen een gezond binnenklimaat van de opvangvoorziening belangrijk is. Hij sluit zich in dat verband bij een eerdere opmerking van de heer *Van Straalen* aan dat de staat van scholen dusdanig slecht is dat er vaak sprake is van een ongezond binnenklimaat. Bedacht moet worden dat het om 7500 scholen gaat.

De *voorzitter* neemt ook dit aspect graag mee in de verdere nazorg rond het advies.

Afronding bespreking en vaststelling advies:

De *voorzitter* bedankt de verschillende leden die actief aan de bespreking hebben deelgenomen voor hun inbreng. Verder bedankt spreekster niet alleen de commissieleden maar vooral ook het secretariaat, mevrouw *Koopmans*, mevrouw *Riemens*, mevrouw *Roeters*, mevrouw *Cuperus* en de heer *Vinders*, voor het vele verrichte werk.

Met een applaus vallen de raadsleden de *voorzitter* hierin bij.

Het voorliggende ontwerpadvies wordt unaniem door de raad vastgesteld. Het advies zal zo snel mogelijk worden neergelegd bij minister *Asscher* van SZW, die gisteren een eerste positieve reactie heeft gegeven op grond van berichten in de media.

6. Verkenning arbeidsmarkt culturele sector (R/2776)

De *voorzitter* stelt de voorliggende verkenning aan de orde, die onder voorzitterschap van de heer *Verhulp*, door de Commissie Arbeidsmarktverkenning Cultuursector is voorbereid. De SER heeft de verkenning gezamenlijk met de Raad voor Cultuur (RvC) opgesteld op verzoek van de minister van OCW.

Inleiding commissievoorzitter, de heer Verhulp:

De heer *Verhulp* zag de kunstenaar tot voor kort als een verwilderde man, die net als *Van Gogh* op een koude ijzige zolder met bevroren vingers een kunstwerkje schildert nadat hij zijn laatste geld had uitgegeven aan alcohol om de verf mee te verdunnen. Spreker gaat ervan uit dat dit beeld bij meer raadsleden bestaat. De verkenning wijst uit

dat dit beeld helaas juist is. Mensen in de culturele sector hebben net zo'n slechte arbeidsmarktpositie.

Zoals uit de goed leesbare samenvatting en de overigens even goed leesbare hoofdtekst blijkt, is het aantal banen van werknemers in de periode 2009 tot en met 2013 met circa 20.000 gedaald. Meer dan de helft van de kunstenaars in deze sector is werkzaam als zzp'er, waarvan een belangrijk deel aangeeft daarvoor zelf niet te hebben gekozen. Het gemiddelde brutojaarinkomen van die zzp'ers bedraagt ongeveer 22.000 euro, 10.000 euro lager dan een modaal inkomen.

Uit deze signalen kan worden afgeleid dat het werken in de cultuursector inhoudelijk waarschijnlijk interessant is, maar financieel niet de meest aantrekkelijke optie is voor bijvoorbeeld jongeren. Mevrouw Gunning heeft net toegelicht dat overgangen niet te groot moeten zijn. Ofschoon iedereen een kleutertijd heeft en daar leert fröbelen, zouden jongeren vanwege de financiële aspecten moeten worden ontmoedigd om in deze sector te gaan werken.

Vraaggesprek met de heer Schweppe:

Waarom willen mensen überhaupt in deze sector werken, zo vervolgt de heer *Verhulp*. Om dit uit te diepen, is Jasper Schweppe, klassiek koorzanger-zzp'er, uitgenodigd. In 1995 heeft betrokkene de opleiding tot docerend musicus afgerond, in 1998 heeft hij de opleiding uitvoerend musicus afgerond. In 1999 heeft hij in Parijs de International Music Choral Concours voor het Franse lied uit de 20ste eeuw gewonnen. De heer Schweppe neemt eveneens plaats achter het sprekersgestoelte.

De heer *Schweppe* heeft de vraag waarom mensen nog in deze sector zouden willen werken niet gesteld aan zijn zoon, toen hij aangaf te willen studeren aan het conservatorium, waar hij inmiddels eerstejaars student is. Hij gaat een ongewisse toekomst tegemoet. Hij speelt namelijk jazz-piano en daarin zijn geen banen te vinden. Zanger of pianist zijn, is echter meer dan de keuze voor een baan. Het is iets wat je je leven lang ontwikkelt tot een hoog specialistisch niveau. Je zet dat niet zomaar aan de kant.

De heer *Verhulp* geeft aan dat uit de verkenning bleek dat werkenden in de cultuursector de intrinsieke waarde van de arbeid vaak belangrijker vinden dan de beloning die er tegenover staat.

De heer *Schweppe* bevestigt dat veel mensen in deze sector het werk blijven doen, zonder dat ze daarvoor naar behoren worden beloond. Veel mensen kunnen ook niet veel anders. Zo heeft spreker zich ontwikkeld tot zanger. De eerste jaren hield zijn theorieleraar hem voor dat hij zich de komende vijf jaar bezig zou gaan houden met trillende lucht. Meer is het inderdaad ook niet. Wanneer hij elders zou solliciteren en hem de vraag zou worden voorgehouden wat zijn vaardigheden zijn, zou hij alleen kunnen zeggen dat hij kan zingen. Hij kan bijvoorbeeld niet met een computer omgaan en kan evenmin administratief werk doen.

Ingaand op zijn carrière licht spreker toe dat hij tot 2012 in dienst was van het Nederlands Kamerkoor. Het Nederlands Kamerkoor is één van de kleinere beroepskoren, die de afgelopen 10 jaar een enorme verlaging van de subsidie heeft meegemaakt. Toen hij daar in dienst kwam, kreeg het koor 2,4 miljoen euro subsidie per jaar. Dat daalde vrij snel naar 1,6 miljoen euro en kwam in 2012 uit op 0,6 miljoen euro. Als gevolg daarvan kregen alle zangers in vaste dienst ontslag. Zij doen nu hetzelfde werk, voor ruim 40 procent minder inkomen. In het kader van het werknemerschap bestond een jaar uit ongeveer 250 'diensten', waarbij een dienst bestaande uit een repetitie, opname, concert of reisdag aan een bepaald inkomensdeel was gekoppeld. De heer Schweppe wordt nu als zelfstandige per project, bestaande uit een aantal repetities en concerten, ingehuurd. Het werk is niet veranderd, maar de vergoeding is veel lager.

Op de vraag of hij hierover onderhandelt c.q. heeft onderhandeld met zijn opdrachtgever stelt de heer Schweppe dat deze, de Stichting Nederlands Kamerkoor, is gebonden aan het budget (6 ton) dat is toegekend door het Fonds Podiumkunsten. Dit budget is bovendien gekoppeld aan minimaal 60 concerten per jaar in zalen met meer dan 450 zitplaatsen. Zijn opdrachtgever kan vervolgens slechts een bepaald bedrag per zanger betalen.

Desgevraagd geeft de heer Schweppe aan geen arbeidsongeschiktheidsverzekering te hebben gesloten, ook niet bij een broodfonds. Hiertoe is spreker niet overgegaan omdat een keuringsarts snel naar andere arbeid zou kijken, wanneer hij bijvoorbeeld arbeidsongeschikt is omdat hij een knobbeltje op zijn stembanden heeft. Voor dat andere werk is spreker echter niet opgeleid en daarom zal snel laagbetaald werk aan de orde zijn. Evenmin bouwt spreker pensioen op.

In loondienst werd de heer Schweppe doorbetaald bij ziekte. Als zelfstandige niet. Voor uitvoerende musici die in de concertpraktijk werkzaam zijn, is dit een cruciaal punt. Wanneer een musicus door ziekte een concert mist, mist hij/zij inkomsten. Een musicus kan ook één of twee repetities missen door ziekte, waarna hij/zij de hele concertreeks van bijvoorbeeld acht concerten niet mee kan doen. Het repetitieschema wordt voor het gehele seizoen vastgesteld en daarmee gaat een musicus akkoord. Repetities kunnen niet worden verschoven. Een ziekte kan dus zeer grote gevolgen hebben.

Omdat in die situatie sprake is van afhankelijkheid van de omgeving waarbinnen de arbeid wordt verricht, rijst bij de heer *Verhulp* de vraag of wel sprake is van zelfstandig ondernemerschap.

De heer *Schweppe* bevestigt zichzelf geen zelfstandige te vinden. Er is naar zijn mening sprake van een verkapt dienstverband. Hierop kan hij echter geen invloed uitoefenen. Bepaalde musici laten zich 'verlonen en houden ongeveer de helft over van het brutotarief van het Nederlands Kamerkoor. In die situatie kan een musicus er beter voor kiezen de arbeidsrisico's zelf te dragen en als 'zelfstandige' op te treden. Hier is inderdaad sprake van een financieel gedreven keuze.

De heer Schweppe merkt verder op dat er meer ensembles zijn dan het Nederlands Kamerkoor, zoals Koor Amsterdam, Nederlandse Bachvereniging, Asko Schönberg en Amsterdam Sinfonietta. De zangers van deze ensembles verkeren in eenzelfde positie en verdienen ruim 40 procent minder dan een musicus in loondienst. Ieder heeft zijn eigen keuze gemaakt om de inkomensdaling op te lossen.

Zelf heeft spreker nog geluk, omdat hij ook veel als solist zingt. Een ander deel van zijn inkomsten komt voort uit zijn functie als artistiek coördinator bij het Nederlands Kamerkoor. Daarnaast zingt spreker bij veel andere groepen, zoals de Nederlandse Opera, de Bachvereniging, het koor van Ton Koopman en het Omroepkoor. Door de inkomensdaling van circa 40 procent moet hij echter veel meer uren werken om hetzelfde inkomen te genereren. Hij werkt circa 30 dagen per maand. Zelfstandige musici moeten naar zijn mening ongezond hard werken om aan een modaal inkomen te komen.

De heer Schweppe bevestigt de conclusie van de voorzitter dat in zo'n situatie het risico op uitval groter wordt, maar dat er geen arbeidsongeschiktheidsverzekering is die het verlies aan inkomen compenseert. Je moet hopen dat je heel gezond bent en blijft om de werkdruk te kunnen volhouden.

De heer *Verhulp* geeft aan dat in de verkenning ook is geconstateerd dat in de cultuursector met veel vrijwilligers wordt gewerkt. Geldt dat ook voor het vak van de heer Schweppe?

De heer *Schweppe* bevestigt dat een aantal vrijwilligers werkzaam is bij het Nederlands Kamerkoor. Zij voeren belangrijke taken uit. Zo heeft het Nederlands Kamerkoor dat al circa 80 jaar bestaat een omvangrijke bibliotheek, onderhouden door vrijwilligers. In het Nederlands Kamerkoor zingen geen vrijwilligers. Het prestatieniveau is te hoog voor amateurs. Wel werkt het Nederlands Kamerkoor met stagiaires. Een zanger die niet vaak meedoet, kan zich verdrongen voelen door een talentvolle stagiair. Dit beoordeelt spreker op zich niet als negatief, omdat hier sprake is van 'natuurlijke concurrentie'.

De heer *Verhulp* memoreert dat de heer *Schweppe* heeft aangegeven dat de kwaliteit van het Nederlands Kamerkoor is verbeterd sinds er meer zelfstandige zangers worden ingehuurd. Er kunnen blijkbaar betere zelfstandige zangers worden ingehuurd waar het koor vroeger 'gebonden' was aan zangers in loondienst. Tegelijkertijd heeft betrokkene aangegeven dat zijn eigen kwaliteit onder druk komt te staan, omdat hij zoveel uren moet werken en waardoor er risico op uitval bestaat. De discrepantie tussen deze twee constatering is lastig met elkaar te verenigen.

De toelichting die de heer *Schweppe* heeft gegeven, is aldus de heer *Verhulp* een mooie samenvatting van de bevindingen uit de voorliggende verkenning. De gedrevenheid van de mensen, die werkzaam zijn in de cultuursector, is zeer groot. Zelfs als zij niet worden betaald, blijven ze hun vak uitoefenen omdat ze dit zo graag doen. Tegelijkertijd laat de arbeidsmarktpositie van veel werknemers en zelfstandigen in deze sector duidelijk te wensen over.

Vragen en opmerkingen van de raadsleden, verdere gedachtewisseling met de heer Bartelse:

De *voorzitter* bedankt de heren *Verhulp* en vooral *Schweppe* voor hun inleiding en de heer *Schweppe* voor zijn openhartigheid.

Op haar verzoek neemt de heer *Bartelse*, directeur van de Raad voor Cultuur, zitting achter de bestuurstafel.

De heer *Limmen* gaat in op de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor de cultuursector en met name de positie van zzp'ers. Hoewel ook andere oorzaken worden aangegeven, wordt in de verkenning geconcludeerd dat musici geen geboren onderhandelaars zijn als het gaat om hun tarieven. Dat geldt uiteraard ook voor bouwvakkers, loodgieters, cameramensen, voor al die andere zzp'ers in andere sectoren. Voorzichtigheid met dit soort constatering is geboden. Het is lastig onderhandelen voor mensen die geen alternatief hebben, zo stelt spreker op grond van zijn ervaringen vast. Het probleem is dat een arbeidsmarkt is gecreëerd, waarin zzp'ers een goedkoper alternatief zijn geworden voor werknemers.

Opvallend vond spreker de notie van de heer *Schweppe* dat beter voor een factuur kon worden gekozen (dan voor 'verlonen') om financieel het hoofd boven water te kunnen houden. Met andere woorden, ook een werknemer kan beter voor het zzp-schap kiezen, omdat hij/zij dan meer overhoudt.

Zo ver zijn we heen. De zelfstandigenaftrek is verworden tot een rijkssubsidie voor bedrijven en instellingen, die werkenden feitelijk onder de ooit in dit land gangbare normen betalen.

Met het oog op het in de komende maanden te voeren overleg over de, ook door het CNV verwelkomde, adviesaanvraag, die mede betrekking heeft op zzp-schap in relatie tot de loondoorbetalingsplicht in het tweede ziektejaar merkt spreker het volgende op. In dat advies zal wat spreker betreft het herstel van het, voorheen gangbare, gelijke speelveld tussen werknemers en zzp'ers aan de orde moeten komen. Dit om de heilloze ontwikkeling in de sector cultuur en parallelle ontwikkelingen in andere sectoren af te remmen, sterker nog, terug te draaien.

De *voorzitter* verzoekt de heer Bartelse toe te lichten wat de Raad voor Cultuur, die de sector goed kent, is opgevallen in de voorliggende verkenning. Daarbij vraagt ze hem ook te reflecteren op de inbreng van de heer Limmen.

De heer *Bartelse* merkt op dat de Raad voor Cultuur drie jaar geleden een rondetafelgesprek heeft gehouden met mensen uit de theaterwereld. Dat was een eerste indicatie dat de tarieven schrikbarend laag waren. Naar aanleiding daarvan heeft de Raad voor Cultuur geconcludeerd dat dit goed moest worden uitgezocht voor de cultuursector. Anderhalf jaar geleden is in een gesprek met de SER de mogelijkheid van een gezamenlijk onderzoek besproken. In een gezamenlijk onderzoek kan tempo worden gemaakt en kan een gedegen overzicht worden verkregen van de ontwikkelingen. Spreker bedankt de SER hiervoor. De verkenning maakt duidelijk waarover het gaat, omdat tot dan een gefragmenteerd, anekdotisch beeld van de cultuursector bestond.

Zoals de heer Verhulp al heeft toegelicht, is het beeld inderdaad zorgelijk. Indicatoren daarvoor zijn het verlies aan banen, het gemiddelde inkomen, de grote vlucht van de flexibilisering. Wat zijn hiervan de oorzaken en wat kunnen we eraan doen? Twee aspecten zijn hierbij volgens spreker van belang. In de eerste plaats is de grote bezuiniging in de cultuursector geabsorbeerd door de kunstenaars, makers en werknemers zelf. In aansluiting op de behandeling door de Raad voor Cultuur gisteren en de inbreng van de heer Limmen komt de vraag naar voren of in de cultuursector sprake is van een 'uitvergroting' van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in algemene zin met een aantal bredere, onderliggende vraagstukken. De Raad voor Cultuur meent dat dit laatste het geval is. De cultuursector is in die zin het voorland van een aantal andere sectoren, waarin sprake is van soortgelijke ontwikkelingen.

De heer *De Boer* merkt op dat van een levendige vergadering sprake zou zijn wanneer hij inhoudelijk zou ingaan op de inbreng van de heer Limmen. Dit zal hij niet doen. De heer Limmen refereert naar een belangrijk adviestraject, waarbij de voorzitters van de verschillende werkgevers- en werknemersorganisaties zich hebben gecommitteerd aan een actieve betrokkenheid. Het inhoudelijke debat zal in het kader van dat adviestraject worden gevoerd.

Hij houdt de heer Limmen voor voorzichtig te zijn om de nu verkende ontwikkelingen in de cultuursector op te rekken tot de totale arbeidsmarkt en het zzp-schap in algemene zin.

De *voorzitter* merkt voor het debat van vandaag op dat er niet alleen zzp'ers in de cultuursector werkzaam zijn. De verkenning bevat dan ook een aantal relevante bevindingen voor de gehele sector.

De heer *Maat* wijst erop dat in de afgelopen jaren bezuinigingen van 48 miljard zijn doorgevoerd, die alle geledingen van de samenleving hard hebben geraakt. Als vertegenwoordiger van de boeren en tuinders stelt hij vast dat ook deze sector zijn portie heeft gehad. Op sociaal vlak hebben werkgevers in deze sector bijtijds contact gezocht met de vakbeweging om overleg te plegen over de vraag hoe deze magere jaren konden worden doorstaan. Welke gezamenlijke inspanningen heeft de cultuursector ondernomen om concurrerend te blijven en te overleven? Welke uitdagende visie heeft de cultuursector om in de komende vijf jaar te excelleren?

De heer *Bartelse* merkt op geen vertegenwoordiger van de cultuursector te zijn, maar een vertegenwoordiger van een adviesorgaan dat over de cultuur adviseert. De cultuursector is een sterk gefragmenteerde sector met veel subsectoren, waarin de organisatiegraad, ook die van brancheverenigingen, niet hoog is en waarin gezamenlijke afspraken nog weinig van de grond zijn gekomen, bijvoorbeeld over de mogelijkheid van

tariefstelling als onderdeel van cao's. Eén van de uitdagingen, die de sector naar zijn waarneming zal willen oppakken, is dat de organisatiegraad wordt verhoogd zodat de sector naar dergelijke afspraken kan 'groeien'. De noodzaak daartoe is naar voren gekomen in het voorliggende rapport, dat mede door de SER is voorbereid.

Mevrouw *Patijn* merkt in meer algemene zin op dat veel zzp'ers een slechte positie hebben. De zelfstandigenaftrek is voor veel zelfstandigen geworden tot bijna het hoofdbestanddeel van hun inkomen.

Tekenend uit de verkenning is dat instellingen aangeven dat zij het zich niet meer kunnen permitteren om vaste dienstverbanden aan te gaan. Dat geeft meteen aan dat de gewenste samenleving een keuze is. Kiezen we voor een samenleving, waarin werkenden een volwaardig inkomen moeten kunnen verdienen of voor een samenleving, waarbij uiteindelijk het werk niet meer beloond wordt en we 'lapmiddelen en pleisters' moeten toepassen? Het gaat hier niet alleen om zelfstandigen. Ook in de sector cultuur is er veel onbetaald werk via vrijwilligers en stagiairs en veel onderbetaalde arbeid. Dit terwijl op veel plaatsen volwaardig werk wordt geleverd en sprake is van volwaardige banen.

De heer De Boer stelde niet vandaag de discussie te willen aangaan over een andere adviesaanvraag. Wanneer we oplossingen voor dat probleem willen vinden, zal in plaats van verdere verschraving van de arbeid in Nederland de aanvliegroute moeten zijn hoe werk weer in normale dienstverbanden met normale inkomens, een verzekering tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid en pensioenopbouw kan worden beloond.

De heer *Maessen* maakt bezwaar tegen de manier waarop de cultuursector door de heer Bartelse als metafoor voor werkend Nederland wordt neergezet.

Een vraag, die hij de heer Bartelse zou willen voorleggen, betreft het volgende. Bij het vorige behandelde advies bleek de contextuele setting sturend voor de ontwikkeling van kinderen. De heer Schweppe lichtte toe dat hoewel de subsidies zijn verlaagd hij hetzelfde speelveld moest blijven bedienen. Spreker is fan van de sector cultuur. Een groot deel van de zzp'ers die in de cultuur werken en worstelen om passie en profijt in balans te houden/krijgen, behoort tot zijn achterban.

Juist omdat de heer Bartelse een adviesorgaan vertegenwoordigt, legt spreker hem de vraag voor of de maatschappij bereid is in de komende 5-10 jaar meer geld uit te geven aan cultuur.

De heer *Bartelse* meent dat kunst en cultuur van zeer grote waarde is voor de samenleving. Het vervult bijvoorbeeld de functie van een blikopener. Eigenlijk wordt altijd te weinig geld besteed aan kunst en cultuur. Op dit moment gaat er circa 1 miljard in de sector cultuur om, in die zin is het een kleine sector. Hoewel spreker zich realiseert dat ook in andere sectoren bezuinigingen hebben plaatsgevonden, zijn de bezuinigingen in de cultuursector zo hoog en ingrijpend dat diverse instellingen 'door de bodem heen zakken'. Inderdaad kan er minder geproduceerd worden, minder voorstellingen, minder presentaties. Wanneer echter, zoals nu het geval is, geen fatsoenlijke muzieklessen of beeldende kunst lessen aan jongeren en ouderen kunnen worden geboden, moeten we ons echt zorgen maken, aldus spreker.

De kernvraag is inderdaad of de maatschappij bereid is meer geld aan kunst en cultuur uit te geven. In lijstjes met bezuinigingskeuzes in gemeentes hebben kunst en cultuur weinig prioriteit. Voor mensen zelf zullen werk, gezondheid en onderwijs belangrijker zijn. In het kader van de toegevoegde waarde voor de leefbaarheid van hun omgeving scoren kunst en cultuur juist hoog. Daarom mag van mensen ook een bijdrage worden gevraagd. Niet iedereen kan die bijdrage echter leveren. In het huishoudboekje hebben andere uitgaven prioriteit. Daarom moet hier sprake zijn van een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Private financiering is een andere inkomstenbron. Veel instellingen steken hier veel energie in, maar dit levert vooralsnog niet genoeg op.

De heer *Stevens* complimenteert de voorbereidende commissie met de uitgevoerde verkenning voor de sector cultuur. De beschreven problemen betreffen een specifieke sector en kunnen niet zomaar worden uitvergroet naar werkend Nederland. Dan nog biedt het voorliggende rapport echter voldoende gesprekstof.

Waar de heer Verhulp in zijn inleiding het beeld van een arme kunstenaar schetste, verwachtte spreker een positiever beeld van de heer Schweppe. Betrokkene versterkte bij spreker echter zijn gevoel van fatalisme. De heer Schweppe lichtte toe dat zingen zijn passie was en geen andere werkmogelijkheden zag. Ook diens zoon volgde inmiddels zijn eigen passie.

Hij legt de heer Schweppe de volgende vraag voor: welk perspectief zou hij eerstejaarsstudenten aan het conservatorium voorhouden wanneer hij de directeur van die instelling zou zijn?

De heer *Schweppe* stelt dat dit een heldere vraag is, waarop hij niet snel een helder antwoord heeft. Toen hij op het conservatorium studeerde in de beginjaren '90 was er nog altijd het alternatief van een baan aan een muziekschool, wanneer je het als uitvoerend musicus niet waar kon maken. Dat was een goed perspectief en daar kon je een goed salaris mee verdienen. De muziekscholen zijn inmiddels gesloten en je moet als zzp'er les geven.

Hij zou niemand kunnen aanmoedigen het conservatorium te volgen, tenzij die drive oorspronkelijk is en vanuit jezelf komt.

De heer *Stevens* schrikt van dit antwoord. Welk perspectief heeft de Raad voor Cultuur hier voor ogen? Welke oplossingen wil de Raad voor Cultuur verder verkennen?

De heer *De Boer* kent een jonge vrouw, die in het eerste jaar op het conservatorium is voorgehouden dat zij haar passie volgde maar hiermee mogelijk niet haar eigen brood zou kunnen verdienen en zich daarom moest voorbereiden op een andere baan. Deze jonge vrouw heeft haar opleiding afgerond, werkt nu als stewardess en 'doet haar passie er nog een beetje bij'. In ieder geval sluit spreker zich bij de heer Stevens aan dat jongeren eerlijk moeten worden voorgelicht over hun perspectieven. Vervolgens is sprake van een eigen verantwoordelijkheid.

De heer *Weurding* heeft de nodige ervaring in de amateur-muziekwereld. Hij herkent het beeld van de analyse uit het goede rapport. Dit beeld bestaat volgens spreker al heel lang. Misschien hebben de recente bezuinigingen een extra negatieve invloed gehad. In het rapport wordt onder meer aangegeven dat de verzekeringsgraad te laag is. Vanuit de verzekeringssector is dit een bekend probleem. Eén van de oorzaken is dat de inkomenspositie van veel zelfstandigen in deze sector het niet mogelijk maakt een goede voorziening te treffen.

Waarom kan worden gedacht om die inkomenspositie te versterken?

De *voorzitter* tekent bij deze vragen aan de heer Bartelse aan dat het voorliggende rapport een verkenning is. De minister van OCW heeft de SER en de Raad voor Cultuur gevraagd te verkennen wat er in de arbeidsmarkt in de cultuursector aan de hand is. Aan dat verzoek hebben beide raden gevolg gegeven. Zij hebben dus geen uitstapje gemaakt naar ontwikkelingen in andere sectoren en hebben nadrukkelijk ook niet gekeken naar oplossingen. In het krappe tijdspad was daarvoor overigens ook geen ruimte.

In het voorwoord hebben de voorzitters van de Raad voor Cultuur en de SER aangegeven graag bereid zijn te adviseren over oplossingen.

De heer *Bartelse* wil het beeld wegnemen dat de cultuursector een zielige sector is. De mensen, die hierin werkzaam zijn, hebben een welbewuste keuze gemaakt om hun passie te volgen. Daarom hebben zij bijvoorbeeld een opleiding aan het conservatorium of een academie voor beeldende kunsten gevolgd. Ook jongeren maken die keuze en, zoals de heer De Boer al stelde, hierin hebben zij een eigen verantwoordelijkheid. In de afgelopen jaren hebben de opleidingeninstituten in hun curricula niet alleen aandacht besteed aan de werkkansen die direct aan de passie zijn verbonden maar ook aan scholing voor andere werkzaamheden. Dit neemt niet weg dat we zuinig moeten zijn op deze jongeren.

Nu de verkenning is afgerond, is de tijd gekomen om verder naar zulke oplossingen te kijken. Zoals in het voorwoord is aangegeven, zal de Raad voor Cultuur de uitkomsten van de verkenning gebruiken om op korte termijn tot een advies te komen over de besteding van 2 miljoen euro die eenmalig per amendement van de Tweede Kamer beschikbaar is gekomen voor de verbetering van de situatie op de arbeidsmarkt. Hiermee kan met een aantal maatregelen worden begonnen om zaken op de arbeidsmarkt beter of soepeler te laten lopen.

Er is echter meer. De Raad voor Cultuur zal bijvoorbeeld bekijken of van gesubsidieerde instellingen niet mag worden verwacht dat zij ook in hun tariefstelling verantwoord werkgeverschap/opdrachtgeverschap laten zien. Welke stimulansen zijn hierin mogelijk? De Raad voor Cultuur staat aan de vooravond van de beoordeling van de culturele Basisinfrastructuur (de grote orkesten, filmfestivals, theaters). Natuurlijk gaat het daar om artistieke kwaliteit. Een ander aspect, mede naar aanleiding van de verkenning, is of de bedrijfsvoering gezond is en of er invulling wordt gegeven aan een 'gezond werkgeverschap/opdrachtgeverschap'.

Zo zijn er nog enkele opties, die verdere uitwerking vergen.

De Raad voor Cultuur gebruikt de komende tijd, graag samen met de SER, om oplossingen boven water te halen.

De heer *Van Holstein* bevestigt dat duidelijk is dat sprake is van een verkenning naar de situatie in de cultuursector. Vraag is of het beeld voldoende breed is besproken, bijvoorbeeld als het gaat om de problemen die samenhangen met zzp'ers. Ook de bevindingen uit de in het IBO-rapport over zzp'ers onderzochte sectoren (bouw, transport, zorg en zakelijke dienstverlening) zijn exemplarisch voor meerdere sectoren. De verkenning met betrekking tot de cultuursector legt bloot dat de arbeidsmarkt vanwege een aantal oorzaken onder druk staat. Goed werkgeverschap maar ook goed opdrachtgeverschap is voor deze sector, maar ook voor andere sectoren voor meerdere aspecten van belang. Met name denkt hij hierbij aan een gelijk speelveld tussen werknemers en zzp'ers.

Reactie van de commissievoorzitter, de heer Verhulp:

De heer *Verhulp* bedankt de leden van de raad voor hun vragen en inbreng.

Al vaker is geconstateerd dat voormalige werknemers voor een deel als zzp'er in de hoek worden gedrukt.

Een ander, niet besproken aspect, uit de verkenning is bijvoorbeeld dat het aantal arbeidsuren per baan is verminderd terwijl de opdrachten c.q. de werkzaamheden niet zijn verminderd. De heer Schweppe gaf al aan dat hij veel meer uren moest werken om een modaal inkomen te bereiken.

Ook is geconstateerd dat in deze sector veel met stagiairs wordt gewerkt. Uiteraard hangt dit ook samen met de omstandigheid dat veel mensen het intrinsiek interessant vinden om in deze sector werkzaam te zijn en een stageplaats zien als investering om later aantrekkelijker te zijn op deze arbeidsmarkt.

Anderzijds is ook geconstateerd dat in deze sector vrij veel vrijwilligers worden ingeschakeld. De gegevens zijn overigens zeer moeilijk te achterhalen. Zoals gezegd, vinden veel mensen de cultuursector een interessante sector. Veel taken kunnen niet meer worden uitgeoefend zonder vrijwilligers. Meer en meer worden vrijwilligers ingezet, soms ook voor taken die vroeger betaalde arbeid betroffen.

Dit alles bij elkaar leidt tot een zorgwekkend beeld als het gaat om deze sector. Wanneer dit de maat voor andere sectoren zou kunnen zijn, zou sprake zijn van een enorm probleem. Van werkgeverszijde is aangegeven dat dit niet het geval is.

De verkenning is inderdaad door de Raad voor Cultuur en de SER samen opgesteld. De SER is goed in arbeidsmarktverkenningen. Hij complimenteert de Raad voor Cultuur graag voor zijn deskundigheid over cultuur. De beide raden hebben veel van elkaar kunnen leren en er was sprake van een mooie samenwerking. De verkenning is inderdaad in een zeer krap tijdsbestek voorbereid, wat voornamelijk een zware belasting is geweest voor het secretariaat van zowel de SER als de Raad voor Cultuur en waarvoor hij diepe bewondering heeft.

Afronding bespreking en vaststelling verkenning:

Omdat het rapport een verkenning betreft hoeft het niet te worden vastgesteld zoals een advies wordt vastgesteld, zo memoreert de *voorzitter*. Los van de discussie die kan worden gevoerd over oorzaken, gevolgen en oplossingen stelt spreekster vast dat de raad zich herkent in de beschrijving die de verkenning geeft.

In het verlengde van de inbreng van de heer Verhulp bedankt ook spreekster de Raad voor Cultuur voor de samenwerking. Het is haar bekend dat bij de bespreking in de Raad voor Cultuur het SER-secretariaat is geroemd. Op haar beurt bedankt zij het secretariaat van de Raad voor Cultuur. Soms hebben organisaties die samenwerken een heel verschillende manier van werken, maar blijkt juist dat waardevol. Ook dwingt het organisaties om stil te staan bij de eigen werkwijzen en procedures. Ook in dit opzicht was volgens haar sprake van een boeiend samenwerkingstraject. Verder bedankt de voorzitter de commissieleden en haar voorzitter voor zijn leiding. Ook bedankt zij het SER-secretariaat, mevrouw Bach, de heer Van Essen en mevrouw Riemens, voor het verrichte werk.

De verkenning betreft de arbeidsmarktsituatie in de cultuursector. Dit neemt niet weg dat een aantal ontwikkelingen ook samenhangt met die in andere sectoren. Uit de bespreking in de raad ervaart spreekster steun voor de beslissing van het dagelijks bestuur van de SER om het brede advies over loondoorbetaling op een zorgvuldige wijze op te gaan pakken. Hedenmorgen zijn hierover afspraken gemaakt, onder meer waar het gaat om de betrokkenheid van de voorzitters van de werkgevers- en werknemersorganisaties.

De verkenning kan voor dat adviestraject enige input leveren. Maar er zijn ook andere sectoren met ook andere problemen en ook die zullen goed moeten worden bekeken.

7. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

Werklunch :

Na afloop van deze vergadering vindt een werklunch plaats. Maarten Camps verzorgt een inleiding op zijn nieuwjaarsartikel 2016 voor het economisch vakblad ESB onder de titel *Onzekere wegen naar welvaart*.

Zijn stelling hierin is dat Haagse beleidsmakers te vaak en teveel rekening houden met tevoren te berekenen effecten van hun plannen: "Beleid kan niet slechts uitgaan van zekere effecten...Het dient rekening te houden met onbekende baten."

De *voorzitter* sluit de vergadering om ca. 12.00 uur.

27-1-2016/pd